

Alexander Clapp

GROF VUIL



**De schimmige miljardenindustrie
achter jouw afval**

Inleiding

Hommeles in Tweestromenland

Onverwacht bezoek

Hij die veel bezit, is voortdurend op zijn hoede.
– oud Soemerisch spreekwoord¹

Op een kille avond aan het eind van 2016 zat de Koerdische boer İzzettin Akman op het balkon van zijn betonnen huis in de buurt van de Turkse stad Adana, toen een witte kiepwagen achteruit naar de rand van zijn velden met citrusbomen reed, pauzeerde, en vervolgens een grote lading afval langs de weg stortte. Voor de chauffeur wegreed stak hij een papieren zak in brand die hij vervolgens op de afvalberg gooide, waarna er een vlammenzee opschoot die nog donkerder was dan de avondhemel op de achtergrond. ‘*Ji dil?*’ Akman sprong op, trok zijn sandalen aan en rende over zijn onverharde oprit naar het brandende afval waaruit nu grote rookwolken opstegen. ‘Dat meen je toch niet?’

Tegen de tijd dat Akman ter plekke kwam, was het afval al in een sissende vlammenzee veranderd. Plastic ontbrandt minder snel dan hout of papier, maar als het eenmaal brandt, is het vuur intenser en heter. Als het brandende materiaal op de wind werd meegevoerd, bestond de kans dat de ongeveer zesduizend, op een terrein van twintig hectare verspreid staande, sinaasappel- en citroenbomen in brand vlogen. ‘*Kurê qahpê!*’ Akman draaide zich snel om

en holde terug naar huis om een emmer te pakken, waarna hij terugrende naar de brand. Hij vulde de emmer met water uit een langs de weg stromende beek en begon te blussen. ‘Klootzak!’

Akman gooide de ene na de andere emmer water op het vuur. Pas na ongeveer een uur werden de vlammen lager en begon het vuur langzaam uit te doven. Wat achterbleef, was een grote berg half verbrand afval die aan een archeologische vondst deed denken, zoals de mozaïeken die bij Adana waren ontdekt toen archeologen de bovenste bodemlaag wegborstelden. Akman zakte op zijn knieën – de ramp was voorkomen! – om deze merkwaardige en ongevraagde aanwinst te bekijken. Hij zocht tussen oude snoepwikkels en make-upverpakkingen, maar toen viel hem iets vreemds op. De teksten op de verpakkingen waren niet in het Koerdisch. En ook niet in het Turks. Akman zocht verder in het nog altijd gloeiend hete plastic en keek of er ook verpakkingen waren waar prijzen op stonden. Hij vond er meerdere. De prijzen waren niet in Turkse lira’s aangegeven, maar in euro’s en Britse ponden.

İzzettin Akman, een slanke man van middelbare leeftijd met een roodbruine stoppelbaard, kweekte al tientallen jaren sinaas-appels en citroenen voor de export naar Europa, net als zijn vader en grootvader dat ook al hadden gedaan. Blijkbaar stuurde Europa nu zijn afval in tegengestelde richting, naar de rand van zijn boomgaard om precies te zijn. Onwillekeurig moest Akman een beetje lachen om de verschroeide sinaasappelsappakken die hij tussen het afval aantrof.

‘Misschien was dat sap wel van mijn sinaasappels gemaakt,’ zei hij terwijl we langs de grens van zijn kwekerij liepen. Zes jaar na het onaangekondigde bezoek van de kiepwagen ligt de berg afval – een rommelige mix van as en plastic die op het eerste gezicht doet denken aan een met vieze confetti bestrooid anoniem graf – nog altijd naast zijn boomgaard met welriekende citroenbomen.²

Een maand nadat het afval naast Akmans boomgaard was gedumpt, gebeurde er nog iets merkwaardigers. De bladeren van sommige van zijn bomen vergeelden. Dat was in ruim dertig jaar nog nooit gebeurd. Vervolgens vielen de sinaasappels en citroenen van de bomen. Het jaar daarop – de schade was inmiddels al zo groot dat de familie Akman in ernstige financiële problemen dreigde te komen – kwam er helemaal geen fruit aan de bomen. Het werd duidelijk dat een in brand gestoken berg afval aan de rand van een citrusboomgaard langdurig schadelijke gevolgen kan hebben, ook al brandt hij maar een uur. Het is te vergelijken met een bom met vertraagde ontsteking. De rook die na het doven van de vlammen nog lange tijd uit de afvalhoop opsteeg was niet alleen een avond lang langs de hemel gedreven, maar had ook een deel van de bijen gedood die een rol spelen bij de bestuiving van de citrusbomen. En de vele half gesmolten stukjes plastic die terecht waren gekomen in het beekje waaruit Akman het water voor zijn irrigatiesysteem haalde, waren niet alleen op de stroom naar verre oorden gedreven, maar waren uiteengevallen in miljarden stukjes microplastic en giftige stoffen die via het irrigatiewater rond zijn bomen waren verspreid. Uiteindelijk waren ze opgenomen door de bomen zelf. Ze hadden zich in de wortels genesteld, zoals klompjes vet in menselijke hart en bloedvaten.

De boerderij van İzzettin Akman ligt iets ten westen van de Adana, aan de rand van Küçükçıldırım, op twee uur rijden van de Syrische grens. Het dorp ligt op een weelderig groene vlakte waarover het smeltwater van het Taurusgebergte in het noorden naar het schitterende water van de Middellandse Zee in het zuiden stroomt. Het is een adembenemend mooi landschap. Op de wegen hangt de geur van verse sinaasappels, de rotswanden worden omringd door middeleeuwse kloosters en oude vestingen en het gebied staat al sinds de oudheid bekend om zijn grote vruchtbaarheid. Niet voor niets was dit, van alle moge-

lijke plekken op aarde, waarschijnlijk de streek waar de mens voor het eerst de stap zette van het nomadische jagers-verzamelaarsbestaan naar een sedentaire, agrarische samenleving. De raadselachtige neolithische tempelheuvel van Göbekli Tepe, die slechts 160 kilometer ten oosten van Akmans boerderij ligt, is mogelijk aan deze transitie gewijd geweest. Ten zuiden daarvan strekt zich het rivierenland van het oude Mesopotamië uit, waar het schrift werd uitgevonden, de eerste sterrenkaarten werden gemaakt, de eerste wiskundige berekeningen werden uitgevoerd en de eerste stedelijke beschavingen ontstonden.

Tegen de tijd dat ik Akman ontmoette, waren zijn sinaasappel- en citroenbomen alweer herstellende, maar dat gold niet voor de streek rond Adana, want het afval dat aan de rand van zijn boomgaard was gestort, bleek geen uitzondering te zijn. Het was de voorbode van een operatie die nog veel grootschaliger, beter georganiseerd en nog krankzinniger was.



In de zomer van 2017 kondigde de vrouw van de Turkse president vanaf een podium in Ankara een schitterend nieuw plan voor Akmans geboorteland aan. De daaropvolgende vijftien jaar, riep Emine Erdoğan, zou Turkije zichzelf omvormen tot een 'zero waste'-land. Zeker, andere landen werkten ook aan een groenere toekomst door minder fossiele brandstoffen te gebruiken, door windmolenparken te bouwen of belasting te heffen op de CO₂-uitstoot. In Turkije, kondigde Emine Erdoğan aan, zou de transitie op een andere manier beginnen. Zij zou beginnen in de huizen van de vijfentachtig miljoen Turken zelf.

De Turken zouden om te beginnen geen afval meer produceren.

Toegegeven, in het verleden was Turkije op rampzalige wijze met zijn afval omgesprongen. De vorige generatie Turken was minstens zo verslaafd geraakt aan plastic als de rest van de wereld. Het netwerk van openbare drinkfontein – een systeem dat al minstens vijfhonderd jaar geleden door de Ottomaanse sultans was opgezet om alle dorpen en steden van marmeren *sebils* te voorzien waaruit gratis water stroomde – was niet opgewassen geweest tegen het gemak van de petfles, de plastic waterfles van polyethyleentereftalaat, die in 1984 in Turkije werd geïntroduceerd. Aan het begin van het nieuwe millennium werden er in Turkije dagelijks tientallen miljoenen van deze flesjes verkocht. De straatmarkten met fruit en noten waar marktgangers katoenen tassen bij zich droegen, hadden plaatsgemaakt voor supermarkten waar alle denkbare producten waren verpakt in lagedichtheidpolytheen – plastic zakjes die zo dun zijn dat je er dwars doorheen kunt kijken. Tegen 2010 gooiden de Turken vijfendertig miljard van deze LDPE-zakjes per jaar weg.³ Meer dan 90 procent van al dat plastic eindigde op vuilnisbelten op het platteland, of in zee. Het was een schandaal dat door de gerenommeerde Turks-Duitse filmmaker Fatih Akin in real time werd vastgelegd in zijn documentaire *Garbage in the Garden of*

Eden, waarin hij na een lange afwezigheid terugkeert naar het door theeplantages omgeven bergdorp van zijn grootouders boven de Zwarte Zee en verslag doet van een plan om een open vuilstort naast het dorp aan te leggen. De dorpsbewoners wilden die vuilnisbelt niet, maar de autoriteiten hadden het achter hun rug om geregeld. Het resultaat is volkomen voorspelbaar: plasticafval stroomt door de straten. Akin trekt in de film een sombere, maar eigenlijk nogal voor de hand liggende conclusie: 'Afval is het globale excrement van onze maatschappij.'⁴

Dát Turkije, verzekerde de presidentsvrouw, zou spoedig tot het verleden behoren en slechts in de herinnering voortleven als een van de vele rampen die Anatolië in het verleden hadden getroffen. Haar campagne zou leiden tot een 'schoon Turkije', dankzij een door de staat gesteund project waarbij 'ongecontroleerd afval' zou worden voorkomen door plastic op efficiënte wijze in te zamelen en te recyclen, met een 'leefbare wereld voor toekomstige generaties' als resultaat.⁵

Een schoon Turkije! Een leefbare wereld! Het Zero Waste Project zou Emine Erdoğan in de jaren daarna nogal wat lofbetuigingen opleveren – 'Zero Waste Project is niet zomaar een campagne(.) het is een emotie', luidde de kop in een dagblad uit Istanboel – alsmede de ene na de andere prijs van internationale organisaties, variërend van de Verenigde Naties tot de Wereldbank.⁶ Ze schreef een boek over haar initiatief, *Dünya ortak evimiz* (*De wereld is ons huis*), dat ze voorlas aan kinderen die verplicht aanwezig moesten zijn in de tuin van het presidentiële paleis in Ankara, het 1150 kamers tellende complex dat haar man had laten bouwen en waarvoor een oeroud bos met de grond gelijk was gemaakt. Het Zero Waste Project werd zelfs gebruikt als instrument in het buitenlands beleid. De 257 Turkse ambassades rondom de wereld brachten het aan de man als bewijs dat Turkije het enige land was in het door rampzalig milieu-beleid gekenmerkte Midden-Oosten dat daadwerkelijk tegen

de klimaatcrisis in actie kwam. ‘Als aanhangers van een geloof waarin afval en verspilling verboden zijn, en als telgen van een beschaving die brood kust en het op het voorhoofd legt, hebben we een voortrekkersrol op ons genomen in de strijd tegen dit gevaar,’ verklaarde Mevlüt Çavuşoğlu, de Turkse minister van Buitenlandse Zaken.⁷

Er kleefde echter één klein probleempje aan Turkijes zelfverklaarde bekering tot ‘zero waste’-land dat internationale bewondering verdiende, want Emine Erdoğan had haar initiatief nog maar nauwelijks bekendgemaakt, of haar land werd een van de grootste importeurs – en een van de grootste stortplekken – van plasticafval ter wereld.

Wanbeheer op mondiale schaal

Er is een kloof tussen wat burgers over hun afval
weten en wat er werkelijk mee gebeurt.
– Yeo Bee Yin, voormalig minister van
Milieu van Maleisië, 2018⁸

Slechts enkele maanden nadat er naast de boomgaard van İzzettin Akman een lading westers afval in brand was gestoken, en slechts enkele weken nadat Emine Erdoğan aankondigde dat Turkije een ‘zero waste’-land zou worden, maakte ook de Communistische Partij van China bekend dat zij haar relatie met afval zou herzien.

Afval zou niet meer worden toegelaten.

Sinds het begin van de jaren negentig, toen je lege plastic colaflesje internationale handelswaar werd, kwam de helft van al het plastic dat waar dan ook ter wereld in een recyclingbak gegooid werd, uiteindelijk in China terecht. Als je dit leest, denk dan even terug aan de honderden kilo’s afval die je in je leven al hebt weggegooid en waar je waarschijnlijk nooit meer over hebt

nagedacht, en bedenk dan dat het daarna een zeer merkwaardig tweede leven heeft geleid, waarin het als een hete aardappel werd doorgeschoven. Oude mueslidozen, verkreukelde rietjes, geplette piepschuimdoosjes: al die rommel waarvan jij dacht dat het waardeloos was en waar je zo graag afstand van deed, werd jarenlang via wereldomspannende en CO₂ uitstotende vervoersnetwerken getransporteerd, werd in vrachtwagens tientallen en soms wel honderden kilometers van je eigen huis naar een afvalverwerkingsstation gebracht, daarna naar een haven getransporteerd en vervolgens per schip duizenden kilometers naar een van de honderden Chinese dorpen gebracht die waren gespecialiseerd in het verwerken van de inhoud van jouw vuilnisbak.

In de Verenigde Staten werd veel afval aan boord van containerschepen geladen die op de heenreis goedkope consumptieartikelen – pluchen hondjes, sleutelhangers, selfiesticks, noem maar op – hadden vervoerd. Beladen met (wat anders?) het plastic waarin die producten verpakt waren geweest, keerden ze vervolgens weer terug naar China.

Aan het begin van het millennium bestond de Amerikaanse export naar China voor het grootste deel uit rommel die de Amerikanen zelf hadden weggegooid. In de Europese Unie werd minstens zoveel plastic weggegooid, onder andere door landen die zich op de borst klopten om hun goede milieuregels, zoals Duitsland. Achter de recyclingcijfers van zulke landen ging vaak een smerig geheim schuil: een groot deel van het plastic dat volgens de Duitsers werd gerecycled, werd in werkelijkheid naar de andere kant van de wereld verscheept, waarna niemand precies wist wat ermee gebeurde.

In 2017 kondigde China aan dat het geen plasticafval uit de rest van de wereld meer zou toelaten.⁹ Dit weerhield de rijke landen er niet van naar plekken te zoeken waar ze het dan wel konden dumpen, liefst zo ver weg mogelijk. Veel landen slaagden erin wanhopige nieuwe kopers – of slecht bewaakte grenzen – te

vinden en beweerden daarna nog steeds doodleuk dat het werd gerecycled. Binnen enkele maanden vond Grieks afval zijn weg naar Liberia, verpestte Italiaans afval de stranden van Tunesië en werd Thailand bedolven onder Nederlands afval. Polen zag zich gedwongen om een speciale politie-eenheid op te richten om afval uit Duitsland te onderscheppen. Franse politieagenten die eerder nog controleerden of er heroïne verborgen zat in de bumpers van auto's uit het buurland België, moesten in plaats daarvan vrachtwagens inspecteren die mogelijk zakken afval vervoerden.¹⁰ De export van Europees afval naar Afrika verviervoudigde, Maleisië werd de grootste importeur van Amerikaans plasticafval ter wereld en de Filipijnen dreigden Canada de oorlog te verklaren wegens de export van containers vol vieze luiers naar de hoofdstad Manilla.

En nog geen jaar nadat mevrouw Erdoğan haar Zero Waste Project aankondigde, werd er meer dan 200.000 ton plasticafval, dat in de dertig jaar daarvoor altijd naar Zuidoost-China zou zijn vervoerd, afgeleverd in... Zuidoost-Turkije.

In zijn meest onschuldige vorm verscheept de internationale afvalhandel vuilnis van de rijkste landen ter wereld naar de landen die financieel het minst in staat zijn het te verwerken. In zijn schadelijkste vorm is de internationale handel in afval een vorm van georganiseerde misdaad.

Turkije werd een voorbeeld van beide. Het plastic dat Turkije importeerde kwam grotendeels uit het Verenigd Koninkrijk, waar de afvalmakelaars – de bemiddelaars tussen de (vaak) met overheidsgeld gefinancierde afvalophaaldiensten en de (vaak) uit privéondernemingen bestaande organisaties die het verder verwerken – zich volledig lieten leiden door een perverse prikkel om afval te exporteren. Ze ontvingen geld van een overheid die, in de nasleep van Brexit, kampte met een tekort aan vrachtwagenchauffeurs en havenarbeiders. Daardoor stegen de transportkosten en liep de afvalverwerking grote vertraging

op. De afvalbergen werden steeds groter.¹¹ Juist toen China zijn grenzen sloot voor het afval van de rest van de wereld, gooide het Verenigd Koninkrijk het bijltje erbij neer en droeg het de verantwoordelijkheid voor de afvalverwerking over aan iedereen die het maar wilde proberen. Britse afvalmakelaars konden 70 pond winst maken op elke ton huishoudelijk plasticafval die ze beweerden te hebben gerecycled. Later bleek dat meer dan 250.000 van deze Britse afvalmakelaars niet over de benodigde vergunningen beschikten. Het waren afvalcowboys die snel geld probeerden te verdienen aan de wens van de Britse overheid om zich op de borst te kunnen kloppen over haar goede milieubeleid, en aan de nog grotere noodzaak om iemand anders met het Britse plasticafval op te zadelen. Hoe absurd de situatie geworden was, werd duidelijk toen een journalist zijn al lang overleden goudvis als professioneel afvalmakelaar probeerde te registreren. Binnen vier minuten had Algernon de Goudvis zijn hoogsteigen vergunning om Brits afval te exporteren.¹²

Het mooiste van de regeling was dat niemand zich druk leek te maken over de vraag wat er met al dat afval gebeurde. Al gauw werd de helft van het plasticafval dat volgens de Britse overheid werd 'gerecycled' naar het buitenland geëxporteerd, en ongeveer de helft daarvan kwam in Turkije terecht.¹³

Dat was nog maar het eerste jaar. Drie jaar nadat mevrouw Erdoğan haar Zero Waste Project aankondigde, werd er vanuit heel Europa meer dan 750.000 ton oud plastic naar Anatolië getransporteerd. Daarmee werd het zogenaamde afvalvrije Turkije in feite de grootste importeur van plasticafval ter wereld. Iedere zes minuten kwam er genoeg buitenlands afval het land binnen om een grote kiepwagen te vullen.

Eerlijkheidshalve moet vermeld worden dat een deel van het plasticafval dat naar Zuidoost-Turkije werd geëxporteerd inderdaad voor hergebruik was bestemd. Het kreeg echter bijna nooit zijn oude vorm terug. Het werd geen nieuwe snoepverpakking

of nieuw make-updoosje. In plaats daarvan werden er goedkope huishoudartikelen van gemaakt. Door middel van een proces dat verbijsterend veel energie kostte en waarbij grote hoeveelheden giftige stoffen vrijkwamen, werd westers plastic gereinigd, tot kleine stukjes versnipperd, chemisch gereduceerd en verwerkt tot polyester, dat sinds kort de plaats van het wereldberoemde Turkse katoen had overgenomen als belangrijkste grondstof van de textielindustrie. Wat niet tot ondertapijt of theedoeken werd verwerkt, werd deels verbrand in een van de vele Turkse cementfabrieken, waar het als goedkope en soms zelfs gratis brandstof werd gebruikt in een bedrijfstak die rijk werd van de bouw van grote aantallen eentonige appartementencomplexen in Anatolië (veel van die gebouwen zouden instorten tijdens de grote aardbeving waardoor het gebied in februari 2023 getroffen werd).

Maar een groot deel van het plastic dat in Zuidoost-Turkije terecht kwam, was te slecht of te vies om tot een badmat te worden verwerkt of om als brandstof te worden gebruikt. Het eindigde net als het afval dat onder de ogen van İzzettin Akman aan de rand van zijn boomgaard in brand werd gestoken: als illegaal gestort afval dat ergens op het platteland werd gedumpt en in de loop van tienduizenden jaren uiteen zou vallen in miljoenen microplastics die in zee terecht zouden komen, akkerland zouden vergiften en op heuvels zouden blijven liggen.

In 2021 kwamen Europese journalisten en milieuactivisten op het idee om gps-zendertjes in lege flessen wasmiddel of afwasmiddel te verstoppertjes, die ze vervolgens in de recyclingbak gooiden. Daarna volgden ze de duizenden kilometers lange reis van hun plastic flessen naar het oosten, naar de meest afgelegen uithoeken van Turkije, een ongelooflijke odyssee die blijk gaf van de onvoorstelbare inspanningen die worden getroost om iets te transporteren wat op zich toch nauwelijks waarde lijkt te hebben. Zo volgden journalisten een plastic zak die voor de

deur van een Londense vestiging van de Britse supermarktketen Tesco, een bedrijf dat prat gaat op zijn duurzame beleid, in een recyclingbak was gegooid. De zak legde vervolgens per vrachtwagen de 130 kilometer van Londen naar de havenstad Harwich af. Vandaar ging hij per schip naar Nederland, toen per vrachtwagen naar Polen. Vervolgens maakte de zak een reis van 3000 kilometer naar de buitenwijken van Adana, waar hij werd teruggevonden op een industrieterrein vol Europees afval.¹⁴

En dat was maar één oude plastic zak! Een reis van bijna 5000 kilometer per schip en vrachtwagen! Een zak die één klein lichtje doet schijnen op de wildernis van de internationale afvalhandel die het door Koerden bewoonde deel van Turkije als zijn nieuwste – en misschien wel meest onvermoede – slachtoffer had gekozen. Een jaar later werd er rond Adana 's nachts al zoveel illegaal afval gedumpt – in dalen, langs rivieren en ook soms bij boerderijen – dat plaatselijke milieubeschermers de omvang van de ramp alleen nog vanuit de lucht konden bijhouden, met behulp van drones.

‘Ongeveer eens per maand ontdekken we een nieuwe grote afvalhoop,’ vertelde Sedat Gündoğdu, marien bioloog aan de Çukurova Universiteit in Adana mij.¹⁵

Na een paar aangename dagen in Adana, waar de lente van de ene op de andere nacht de winter van de troon leek te hebben gestoten en er plotseling grote bossen witte bloesems aan de vele sinaasappelbomen van de stad verschenen, nam ik afscheid van İzzettin Akman. Pas toen ik dit weelderige Levantijnse landschap achter me had gelaten en ergens tijdens mijn dertien uur durende busrit terug naar Istanboel door mijn telefoon scrolde, stuitte ik op een nieuwsbericht waarin de Turkse overheid nog een plan aankondigde voor een ‘aanzienlijke vermindering van de CO₂-voetafdruk’ van het land.

In dat plan stond uitgerekend de plek centraal die ik zojuist verlaten had: een door de zon geblakerd deel van de Middel-

landse Zeekust, precies ten zuiden van Akmans kwekerij. In oktober 2021 vloog president Erdoğan naar Adana om de eerste steen te leggen voor een propaandehydrogenatiefabriek die een terrein met een lengte van tweeduizend voetbalvelden zou beslaan. Het Turkish Wealth Fund, dat 10 miljard dollar in de zogeheten ‘Ceyhan Mega Petrochemical Industry Zone’ zou steken, benadrukte dat het project ook grote voordelen zou hebben voor het milieu: door Zuidoost-Turkije in een ‘*global hub* voor de petrochemische industrie’ te veranderen, zou het land uiteindelijk minder polyethyleen hoeven te importeren. Daardoor zou er kapitaal beschikbaar komen waarmee Turkije op de langere termijn maatregelen tegen klimaatverandering kon nemen, een redenering waarvan de logica bijna de draak lijkt te steken met het argument van sommige voorstanders van de groene-energietransitie, die beweren dat het acceptabel is om de CO₂-uitstoot de komende paar jaar eerst nog te verhogen, als we daarmee kunnen garanderen dat op langere termijn afscheid genomen kan worden van fossiele brandstoffen.¹⁶

Anders gezegd: Adana zou niet langer gewoonweg afval hoeven in te nemen. En Turkije zou niet langer hoeven te doen alsof het zich op een ‘zero waste’-toekomst wilde vastleggen. In plaats daarvan zou het zich volop op de waanzinnige plasticproductie storten: 1,3 miljard kilo plastic per jaar, ongeveer evenveel plastic als nodig is voor honderd miljard petflesjes. Je zou niet langer drones nodig hebben om dat in de gaten te houden. Het zou pal voor je neus, en plein public, worden geproduceerd.

Het was moeilijk om dit alles – de transformatie van de Vruchtbare Sikkkel, de plek van waaruit de menselijke beschaving zich over de aardbol verspreidde, tot een van de grootste importeurs van plasticafval ter wereld, tot een landschap waar de kans op illegale stortingen zo groot was dat het met drones in de gaten gehouden moest worden, tot een plek die blijkbaar geen andere mogelijkheden had dan een fabriek te openen die

het materiaal zou produceren dat zijn heuvels, rivieren en boerderijen vergiftigde – niet als verontrustend symbool te zien voor onze tijd, en een ernstige waarschuwing voor onze toekomst.

Afvalimperium

[We] zagen artikelen al als afval wanneer ze nog glanzend in de vakken lagen, nog ongekocht. We zeiden niet: wat voor ovenschotel levert dat op?
We zeiden: wat voor afval levert dat op?
– Don DeLillo, *Onderwereld*, 1997

In december 2020 verscheen in *Nature* een rapport over een rampzalige verandering in de verhouding van de mens tot de planeet. De totale massa van door de mens geproduceerde objecten, zo betoogden de auteurs, was nu even groot als de totale biomassa van de planeet zelf. Dat wil zeggen dat het gewicht van alles wat door mensenhand is gemaakt – wolkenkrabbers, auto's, iPads, plastic rietjes – op het punt stond dat van alle bomen en planten, dieren en mensen, van alle levende dingen tezamen, te overschrijden.¹⁷

Laten we dit op een andere manier zeggen: op dit moment leef je in een wereld waarin het menselijk vermogen om afval te produceren – of dingen die uiteindelijk afval worden – groter is dan het vermogen van onze aarde om leven te genereren.

Toen ik dit artikel las, moest ik aan Vance Packard denken. Packard, de zoon van melkveehouders uit Pennsylvania, voorzag misschien wel eerder dan wie dan ook een wereld waarin onze obsessie met de productie van nieuwe consumptieartikelen groter zou zijn dan onze zorg voor de natuurlijke hulpbronnen die we daarvoor nodig hebben. Packard was een soort seismograaf van de tektonische krachten die schuilgingen achter de Amerikaanse droom. Hij was een journalist die de zich stilletjes

verrijkende charlatans en zwendelaars ontmaskerde die zich verborgen hielden achter de mythe van de economische mobiliteit waarmee de Amerikanen bevrijd waren van de armoede en ellende van de Oude Wereld. Hij geniet nog altijd de meeste bekendheid dankzij zijn boek *The Hidden Persuaders* uit 1957, een scherpe analyse van de wijze waarop de Amerikaanse consumenten zich door een opkomende klasse van reclamemannen lieten overhalen allerlei dingen te kopen die ze niet nodig hadden en zelf nooit verzonnen zouden hebben. Het was een variatie op een thema – wie heeft er belang bij jou de illusie van bevrediging te verkopen? – waarop hij zeven jaar later terug zou komen in *The Naked Society*, een onderzoek naar hoe de verslaving aan geld uitgeven Amerikanen langzaam maar zeker veranderde in persoonlijke databundels die rijp waren om door grote bedrijven te worden uitgebuit.

Maar het werk waarin Packards vooruitziende blik in veel opzichten het meest tot zijn recht kwam, was een dun maar fel exposé dat tussen die twee andere boeken verscheen. In *The Waste Makers* deed Packard zijn eigen kritische interpretatie uit de doeken van de duizelingwekkende economische groei die de Verenigde Staten in de jaren na de Tweede Wereldoorlog doormaakten.

Het Amerika van halverwege de twintigste eeuw was niet te vergelijken met eerdere samenlevingen die hadden bestaan, aldus Packard. Eerdere beschavingen – en daarbij kon je honderden, zelfs duizenden jaren teruggaan in de tijd – hadden materialen en objecten geproduceerd die zo lang mogelijk moesten meegaan, dingen die werden gekoesterd en ook door latere generaties konden worden gebruikt. Jagers-verzamelaars hadden stenen werktuigen nagelaten aan hun kinderen. De Grieken en Romeinen pasten bestaande marmeren standbeelden aan als er nieuwe heersers aan de macht kwamen of nieuwe goden werden vereerd. Volgens Packard was tijdens het grootste deel van de

menselijke geschiedenis voor de vervaardiging van een kledingstuk of een drinkbeker een aanzienlijke hoeveelheid natuurlijke hulpbronnen en menselijke inspanning nodig geweest. Dat was alleen de moeite waard als je probeerde dat object zo lang mogelijk mee te laten gaan.

Vanzelfsprekend waren er genoeg voorbeelden van objecten die niet lang meegingen, maar vanaf de jaren twintig van de twintigste eeuw veranderde er iets fundamenteels, en na 1945 raakte dat proces in een stroomversnelling. De Amerikaanse economie die uit de verwoestingen en bloedbaden van de Tweede Wereldoorlog oprees leed aan 'hyperthyreoïdie' en was een verwrongen omkering van vroegere productie- en consumptiesystemen.

Voor het naoorlogse Amerika, betoogde Packard, was de beperking van de hoeveelheid afval niet van belang. Integendeel, doel was juist zo veel mogelijk afval te produceren. Packard weet dit verschijnsel aan de 'groeiobsessie', waarbij het land ieder jaar weer hogere welvaartscijfers moest kunnen publiceren, met de toename van het bruto nationaal product als maatstaf. Dit had altijd al een rol gespeeld in de Amerikaanse cultuur, die was gebaseerd op pioniers die een uitgestrekt land met enorme natuurlijke hulpbronnen koloniseerden. Maar in de jaren na de Tweede Wereldoorlog werd deze obsessie nog versterkt door een geopolitieke noodzaak: de Verenigde Staten moesten bewijzen dat ze het Sovjetcommunisme in materieel opzicht de baas waren.

De 'groeiobsessie' had een merkwaardig soort maatschappij tot gevolg. Om steeds meer op steeds efficiëntere wijze geproduceerde producten te kunnen verkopen, zocht het Amerikaanse bedrijfsleven zijn toevlucht tot iets wat Packard 'gedwongen consumptie' noemde. Dit kwam erop neer dat klanten ertoe werden verleid om dingen te kopen die ze niet wilden en ook niet nodig hadden. In de naoorlogse industrie, betoogde Packard, draaide het minstens net zoveel om de productie van

objecten als om het creëren van vraag naar die objecten. Met behulp van de psychologie werd het uitgavenpatroon van de Amerikanen ‘kunstmatig gestimuleerd’. De winsten die deze benadering opleverden werden niet verdiend met producten die langdurig hun waarde behielden – dat zou de winst nadelig beïnvloeden – maar door zo veel mogelijk nieuwe producten zo snel mogelijk achter elkaar te produceren. ‘In onze ongelooflijk productieve economie is het noodzakelijk dat we consumptie tot levenswijze verheffen, dat we het kopen en gebruiken van waren in rituelen veranderen en dat we onze spirituele behoeften en ons ego bevredigen door middel van consumptie,’ schreef de Amerikaanse econoom Victor Lebow in 1955 in het *Journal of Retailing*, een vakblad. ‘Spullen moeten in een steeds hoger tempo worden geconsumeerd, opgebrand, afgedragen, vervangen en afgedankt.’¹⁸

In het eerste decennium na de Tweede Wereldoorlog verdubbelde de totale warenproductie van de Verenigde Staten. Het aandeel van de privéconsumptie steeg tot twee derde van het bruto nationaal product. Of het nu ging om een poncho of een Pontiac, het resultaat was ongeveer hetzelfde. Toenemende welvaart ging gepaard met een toenemende afvalproductie. ‘Er zijn twee dingen in de Amerikaanse beschaving die bijna iedereen opvallen,’ zou de essayist John Atlee Kouwenhoven later zeggen. ‘De overvloed die er heerst, en de hoeveelheid afval die hij toelaat.’¹⁹ Er had nooit eerder in de geschiedenis zoiets bestaan, benadrukte Packard: een ‘wegwerpmaatschappij’ waarin het lot van producten als afval voorafgaat aan hun vermeende nut als kledingstuk, opbergplek of gereedschap. Voor het eerst sinds mensenheugenis, en misschien wel voor het eerst in de menselijke geschiedenis, duidde een toename van de hoeveelheid afval niet op verspilde economische mogelijkheden, op een door inefficiëntie veroorzaakte kloof tussen de hoeveelheid grondstoffen die in een voorwerp gestoken werd en de hoeveelheid

materiaal die uiteindelijk werd weggeworpen. Nee, meer afval betekende meer winst.

En hiermee zijn we bij de misschien wel meest omstreden stelling uit *The Waste Makers* aanbeland.

Afval werd, en wordt ook nu nog vaak, gezien als een probleem aan consumptiezijde. Het is echter precies omgekeerd, zei Vance Packard. Afval was een probleem aan productiezijde. Van overproductie, om precies te zijn.

Hoewel Packard zijn pijlen vooral richtte op de Amerikaanse industrie, was het absurde systeem dat hij beschreef – een maatschappij die zo bezeten is door het streven elk jaar hogere groei-cijfers te kunnen publiceren dat zij het geen probleem vindt om een zeer groot deel van de geproduceerde waren tot de vuilnisbelt te veroordelen – binnen het tijdsbestek van één generatie in een groot deel van de wereld gemeengoed geworden. Vanuit de Verenigde Staten stroomde het als een vloedgolf over de aardbol. Zoals de historica Victoria de Grazia schreef in *Irresistible Empire*, haar analyse van de consumptie in de twintigste eeuw, was de belangrijkste overwinning in die eeuw misschien niet de overwinning van de liberale democratie op het fascisme geweest, of veertig jaar later op het Sovjet-communisme. Nee, de echte overwinning was commercieel van aard, waarbij de Amerikaanse cultuur van de massaconsumptie – tot de tanden bewapend met de supermarkt, merkartikelen en reclameborden – de eeuwenoude, maar in hun voegen krakende productiesystemen van het burgerlijke Europa overwon, die zich oorspronkelijk uit het gesloten gildesysteem ontwikkeld hadden. De Koude Oorlog had Packards ‘wegwerpmaatschappij’ in een imperialistisch project veranderd. Gefinancierd door het Marshallplan zou de consumptiemaatschappij de Amerikaanse wereldhegemonie moeten synchroniseren met een op Amerikaanse leest geschoeide hervorming van het productiesysteem zelf, een revolutie waarbij natuurlijke grondstoffen – zoals hout, metaal en

katoen – plaats moesten maken voor onnatuurlijke stoffen op basis van aardolie, zoals synthetisch rubber, plastic en polyester. De wereld moest niet alleen onder Amerikaanse leiding komen te staan, maar moest ook op Amerikaanse wijze produceren, op Amerikaanse wijze consumeren, en jawel, ook op Amerikaanse wijze afval produceren.

Wereldwijd worden er astronomische hoeveelheden afval geproduceerd. De mensheid fabriceert wekelijks zijn eigen gewicht aan nieuwe producten. Volgens schattingen is slechts één procent daarvan binnen zes maanden na aankoop nog in gebruik.²⁰ Onze consumptiepatronen – het gevolg van de productie en het gebruik van deze waren en diensten – zijn verantwoordelijk voor meer dan de helft van alle CO₂-uitstoot.²¹ Wereldwijd worden er dagelijks anderhalf miljard plastic bekertjes, 113 miljoen kilo kleding, 220 miljoen aluminium blikjes en drie miljoen banden weggegooid.²² Tegenover iedere mens die op dit moment op aarde rondloopt, staat iets meer dan één ton plasticafval die ergens op of onder de grond ligt of rondrijft op zee. Het staat nagenoeg vast dat het grootste deel van dit afval nog duizenden, misschien zelfs honderdduizenden jaren nadat wijzelf allang niet meer op deze planeet aanwezig zijn, zal blijven bestaan. Alleen al in de oceanen drijven er per aardbewoner 21.000 stukjes plastic rond, afkomstig van plastic zakken, six-packringen en flessendoppen. Tegen 2050 zal het totale gewicht van deze plasticsoep groter zijn dan die van alle vis in de oceanen bij elkaar. Verwacht wordt dat de hoeveelheid plasticafval in de oceanen voorlopig nog elke zes jaar verdubbelen.²³ En ondertussen zijn er in de minuut die je nodig had om deze paragraaf te lezen opnieuw een miljoen plastic flesjes weggegooid en heeft opnieuw een kiepauto zijn lading plasticafval in zee gestort.²⁴

Dit is het grote plaatje. Als je inzoomt, wordt het beeld nog somberder.